

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

Харківський державний педагогічний інститут
ім. Г.С.Сковороди

На правах рукопису

УДК 321.01

БАЙРАЧНА ЛАРИСА КІМІЕНА

Блада: зміст, структура, функції
/соціально-філософський аналіз/

Спеціальність 09.00.11. соціальна філософія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філософських наук

Харків - 1992

04.11.316

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00376392 (U)

Робота виконана в Харківському пед

Наукові керівники - доктор філософських наук, професор

Плахотний О.Ф.

кандидат філософських наук, доцент
Деніско Л.М.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор

Якуба О.О.

доктор філософських наук, професор
Корнієнко В.С.

Провідна установа - Українська юридична академія, кафедра

філософії

Захист відбудеться 22 грудня 1992 року о 14⁰⁰ годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К ІІЗ.24.03 Харківського
державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди за адресою
310078, м.Харків, вул. Артема, 29, ауд.210 .

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Харків-
ського державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди

Автореферат розіслано "21" листопада 1992 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої
ради

КОРЖЕНКО В.В.

ЗАГАЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність теми дослідження. Влада як одна із найбільш важливих і суттєвих явищ суспільного життя, органічно вилетена у всю людську історію, постійно притягує до себе увагу як вчених-теоретиків, представників самих різних галузей наукового знання, так і всіх тих, хто так чи інакше займається практичними проблемами організації, функціонування і розвитку суспільства. Питання меж центральної влади, протистояння суб'єкта влади і її об'єкта, фактичних юридичних та інших основ непокірності того, хто підвладний, вільного вибору і вільного волевиявлення людини - це найвизначніші соціально-філософські питання, які вирішувались людством з тих пір, як виникла цивілізована форма людського співжиття.

Зовсім не випадково першими звернулось до них філософи-мыслители. Проблема соціальної влади - це проблема макрорівня, яка має ряд аспектів, серед яких питання про формальні і фактичні інструменти обмеження верховної державної влади є одним із багатьох.

Переважна більшість задач, які вирішує людство, пов'язана з раціональною організацією системи влади, отже - з організацією людського життя в цілому. Підтвердженням цьому можуть бути активні пошуки сучасної суспільно-політичної думкою шляхів організації суспільства на засадах правової державності, самоуправління, які дають можливість захистити громадянське суспільство і окрему людину від опавляла авторитарно-бюрократичної влади, визначити взаємовідносини людини і держави з принамою першою, а не другою, створити сприятливі умови для розвитку особистості кожної людини.

Ступінь розробки проблеми. За предметом дослідження проблема влади відноситься до різновиду комплексних, міждисциплінарних проблем, які вивчаються багатьма галузями сучасного наукового знання. Так, політична соціологія розглядає проблеми зв'язку між владою і політичною владою, державною владою і владою, відповідає на питання: яким інтересам влада служить? хто управляє? як влада здійснюється? який зв'язок існуючих в галузі політичної влади відносин із структурою і розвитком суспільства як єдиного цілого?

Соціологія політичних відносин, теоретичну основу якої становить політична соціологія, пояснює боротьбу за владу і здійснення влади в різних формах суспільного життя, а також вказує на об'єктивні передумови цих явищ і їх вплив на життя суспільства.

Політична економія вивчає проблему співвідношення влади і власності, зв'язки між економікою і політикою, як відношення влади

АНБ ім. Б. Стефаника
АН УРСР

впливають на економічні відносини, що первинно-економічне панування власності, чи політична влада, яким чином політичний (владний) фактор присутній у відношеннях власності на різних стадіях відтворення. Правознавство досліджує співвідношення влади і права, владно-правову ієрархію, особливості функціонування публічної влади, легітимність влади.

Політична етика аналізує проблеми специфіки моралі і політики, співвідношення цілей і засобів, моральні критерії політичної діяльності, сучасні теорії справедливості, толерантності, аморалізм моралізуючих форм політичного панування, єдність моралі і правосвідомості, морально-психологічні основи тоталітаризму.

Приведений перелік галузей наукового знання і досліджуваних ним питань далеко не повний, але дозволяє в достатній мірі усвідомити всю глибину і складність досліджуваної проблеми.

Філософський же підхід своїм предметом дослідження виділяє перш за все онтології влади, субстанціональні основи владних відношень, їх істотно-загальні ознаки, які виражаються в кожному типі або формі влади і надають їй об'єктивно-закономірний характер.

Гносеологічний аспект влади розкриває нам процес пізнання її сутності, взаємодії сутності і явища, перехід від сутності першого порядку до сутності другого порядку і депі.

Не менш важливим є аксіологічний підхід до даної проблеми, який знайшов найбільш повне своє відображення в історико-філософській спадщині.

Не зв'язуючи на те, що методологічні основи наукового розуміння влади закладені ще класиками філософської думки, довгий час в нашій суспільно-науковій думці практично були відсутні серйозні дослідження по даній проблемі. Поняття "влада" по суті не мала замість свого місця в системі соціально-філософських категорій і його часто ототожнювали з поняттям держава або "державна влада". Навіть в енциклопедичній та довідковій літературі, до недавнього часу, не було статті, присвяченої загальному поняттю влади, читача відсилали до статті "державна влада".

Винятком складав лише філософський енциклопедичний словник (1983р.), в якому давалось загальне поняття влади.

Інтерес до феномену влади починає виникати на початку 60-х років з появою філософських праць А.І. Корольова, А.С. Мушкіна, М.М. Кейзерова, у яких поняття влади було поставлене в ряд загальних соціально-філософських категорій. Було зроблено спробу не тільки проаналізувати буржуазні концепції влади, але й висвітлити її фундаментальні аспекти, природу і головні характеристики.

Далі проблема влади вивчалась в працях Р.П. Олексюка, А.Г. Анікевича, М.Б. Байтіна, А.М. Карнашова, А.К. Білих, І.Л. Голяньського, Ф.М. Бурлацького, А.П. Бутенко, А.І. Кіме, Л.Т. Кривушина, І.Н. Манова, Н.І. Осадченка, Є.І. Фарбера та інші, в яких в тій чи іншій мірі розглядалися питання, пов'язані з аналізом суті влади, її головних якостей і функцій. З'явилися статті і монографії, присвячені дослідженню окремих видів влади (Н.М. Кейзеров, А.І. Кім, Е.М. Макаров, В.Л. Усачов), особливо політичної влади (А.Г. Анікевич, А.Є. Григор'єв, Л.Т. Кривушин, Р.П. Манов, Г. Шіліпов), відношенням влади і управління (І.Л. Бачило, А.К. Білих, А.А. Лузан, Ю.А. Тихоміров), характеристичні засобів і методів влади (Є.Т. Базилев, Р.П. Олексюк, Л.А. Смирнов, Є.М. Трачов), концепціям політичної влади в політико-правових вченнях (В.І. Графський, Л.Т. Кривушин) та інші. Зростає інтерес і до теоретичного обміркування самого феномена влади, про що свідчить поява монографічних праць А.П. Бутенка, В.А. Макаренка, докторських дисертацій Г.Г. Філіпова, Б.Р. Графського, А.М. Черниша, кандидатських дисертацій С.І. Дудника, І.Г. Трауса, О.М. Медяєвої, в яких аналізуються різні аспекти механізму функціонування влади і розглядається проблема особи як суб'єкту політичної влади, питання демократизації нашого суспільства.

Внаслідок цього, в нашому суспільствознавстві на сьогоднішній день вже є визначний теоретичний досвід в дослідженні влади і ряд затверджених напрямків її аналізу. На наш погляд, можна виділити такі напрямики: по-перше, розгляд влади як необхідної функції всякого колективу по керівництву своїми членами для налагодження опільної діяльності.

По-друге, проводиться акцент на "волевій" сутності влади. Влада розглядається або як реальна спроможність здійснити волю, нав'язуючи її іншим, або як волеве соціальне відношення, характер якого осумовлений домінуючою волею однієї з сторін даної взаємодії, що здійснюється за допомогою спеціальних владних методів. По-третє, влада характеризується як організована сила, задовольняючи єдність дії і стійкий порядок у суспільних відносинах.

Значний вклад у вивчення влади вносять праці, присвячені

критичному усвідомленню даної проблеми в сучасній західній літературі. Тут слід відмітити таких авторів, як С.А. Араб-Отли, Б.Д. Вільховченко, І.А. Голосенко, Б.В. Мавенієрадзе, Л.А. Нечипоренко, Н.В. Новіков, Е.Н. Сжиганов, А.Г. Молкін та ін.

Авторам вдалося показати такі маловивчені аспекти проблеми влади як межі владних відносин, основні тенденції майбутнього політичного розвитку західного суспільства, феномен влади в її особливих виразах /антропологічних, психоаналітичних, культурологічних, семіологічних, і тощо/.

Разом з тим, масштаби і рівень вивчення проблеми ще далеко не відповідає її актуальності і практичному значенню. На жаль, перш за все відсутні роботи методологічного характеру, а також узагальнюючі праці, які містять в собі всебічний і комплексний аналіз на соціально-філософському рівні. Виняток складає монографія А.Г. Анікевича.¹

Тому залишаються не розробленими багато фундаментальних питань влади. До їх числа відносяться само поняття влади, в підходах до визначення якого спостерігається тенденція скоріше до розходження, ніж до інтеграції.

Майже не досліджене питання про структуру влади і закономірності її функціонування і розвитку, що затрудняє всебічне і глибоке розуміння цілого ряду питань: діалектики форм проявлення влади, окремих її видів / економічна, духовна, церковна влада на рівні міжособистих відносин, тощо/, системи методів влади і принципів її використання в соціальній практиці, прогнозування владних відносин та інші. І нарешті, необхідно всебічне і доцільно вивчити історико-філософську спадщину, яка містить багатий досвід концептуалізації влади. Вивчення праць зазначених авторів дозволяє виявити ті аспекти проблеми, які не одержали достатнього висвітлення, і визначити напрямки і межі наукового пошуку, а також поставити дослідницькі завдання.

Основну ціль дисертації становить дослідження відображення динаміки влади як поняття і як явища, історико-філософську, ретроспективну характеристику змісту останнього, визначення її

1. Див.: А.Г. Анікевич. Политическая власть: Вопросы методологии исследования. Красноярск. Изд-во Красноярского ун-та. 1986.

структури і функцій.

Для досягнення поставленої мети знадобилось вирішити наступні дослідницькі завдання:

- провести порівняльно-історичне висвітлення спадщини класичної філософської думки з особливим увагою до генезису владної теорії, її зв'язку з конкретно-історичним соціальним становищем та її послідовними тлумаченнями, включаючи сучасні;
- розкрити сутність влади на основі діалектичного методу пізнання політичної реальності;
- обґрунтувати відповідальність, як суттєву характеристику влади;
- виявити можливу структуру влади, виділивши певні критерії структуризації;
- дослідити процес здійснення влади на засаді діалектичного взаємозв'язку її структурних елементів;
- виявити головні функції влади.

Методологічну основу даного дисертаційного дослідження складають діалектичні принципи аналізу соціальних явищ.

В процесі роботи автор опирався на праці найкрупніших представників філософської думки, сучасну радянську та зарубіжну літературу. Намагання автора освітити проблему в методологічному і загальнотеоретичному аспектах, багатоплановий характер самої теми дослідження вимагали залучення матеріалів дослідження не тільки по історії, філософії і політології, а і по теорії держави і права, філософії права, соціальної і політичної психології, теорії управління.

В одержаних результатах є ряд положень, які мають елементи наукової новизни:

- простежена історія еволюції та сучасні тлумачення поняття влади, виявлені деякі риси та особливості, які характеризують її постійний розвиток;
- обґрунтовані висновки, що різним рівням поглиблення у сутність влади відповідають різні рівні її теорії: описовий, структурно-функціональний, суттєвий, особливості і призначення яких, а рівно як і перехід від одного рівня до іншого, необхідно враховувати при дослідженні теорії влади;
- здійснено послідовне виведення поняття влади, сформульовано

її визначення, як вольовий вираз інтересів /реалізація вольової діяльності/ суб'єкта влади завдяки застосування підкорюючої сили на основі принципу соціальної відповідальності:

- зроблено висновок, що в основі гносеологічних труднощів класифікації влади лежить поліструктурність суспільної влади, яка впливає з багатомірності самої системи суспільних відносин;
- обґрунтовується недоцільність виділення жодного елемента /волі, сили тощо/ як елементарної клітини влади, доведена необхідність розглядання усіх елементів влади в цілому;
- виявлені суттєві характеристики влади: воля, підкорююча сила, відповідальність;
- визначаються можливі критерії структурування влади і на їх засадах пропонується структура останнього;
- зроблена спроба виділити закономірності функціонування влади, виявлені і досліджені наступні функції влади: управлінська, пригноблююча, комунікативна, прогностична, морально-правова.

Теоретичне та практичне значення роботи визначається його актуальністю, науковою новиною, а також викладеними в ній висновками.

Досліджені в дисертації проблеми мають пряме відношення до основних питань удосконалювання владних відносин нашого суспільства. Ряд її розділів, деякі теоретичні положення і узагальнення можна, до певної міри, використати при реалізації конкретних напрямків політичної реформи, шляхів і засобів її реалізації.

Матеріали дисертації можуть мати значення для поглиблення теоретичного дослідження проблеми і при підготовці узагальнюючих робіт про владу.

Фрагменти дисертаційного дослідження можуть бути використані при розробці тем в курсах філософії, філософії права, політології, теорії і історії держави і права.

Апробація роботи. Деякі матеріали, положення і висновки дисертації знайшли відображення в виступах автора на наступних науково-теоретичних і практичних конференціях: республіканської науково-практичної конференції "Шляхи перестройки науково-практичної роботи в вищій школі", проведеної 24 вересня 1989 року на базі Володимирського педагогічного інституту;

міжреспубліканської конференції "Методологические основы разработки концепции перестройки высшей школы", проведеної 24 - 27 вересня 1991 року на базі Української юридичної академії; республіканської науково-методичної конференції "Новое мышление и проблемы перестройки преподавания социально-гуманитарных наук", проведеної 23-24 грудня 1991 року на базі Інституту підвищення кваліфікації викладачів гуманітарних дисциплін при Білоруському державному університеті. Основні положення дисертації відображені у семи наукових публікаціях.

Структура дисертації. Мета і завдання дослідження, його зміст та концептуальна основа визначили структуру дисертації: вступ, дві глави, висновок і список літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі відмічено актуальність теми, сформульовано мету та завдання дослідження, показані головні джерела і теоретико-методологічні основи дослідження, охарактеризовано стан, ступінь розробки проблеми, розкрита наукова новина, теоретичне та практичне значення.

У першій главі - "Історико-філософські передумови аналізу влади" розкрита динаміка влади як поняття і як явища в спадщині класиків філософської думки.¹ Особлива увага приділяється дослідженню проблемно-змістовного відображення філософською думкою соціального і політичного життя відповідних епох, владних відношень, як реальних явищ історичної дійсності.

В § 1 - "Влада, як об'єкт пізнання: від міфа до логоса" здійснений аналіз філософських уявлень про виникнення і сутність влади у стародавньому Китаї та стародавній Греції.

Автор виділяє три головні групи концепцій суспільно-політичної влади в стародавньокласичній філософській думці: міфологічні, релігійно-ідеалістичні і реалістичні.

Досліджуючи міфологічні концепції влади в старокитайській

1. Дана проблема набула дослідження в працях Графського В.І., Кривушина Л.Т., Філіпова Г.Г. Але, поняття влади, як самостійний об'єкт дослідження не знайшов достатнього розроблення. Так, Графський В.Г. досліджує владу в контексті знання, Кривушин Л.Т. - в контексті держави, Філіпов Г.Г. - соціальної організації. У зв'язку з цим автор вважає необхідним зупинитися на вивченні появи влади в проблемно-історичному аспекті більш докладно.

філософії, автор зробив спробу проаналізувати різні інтерпретації конфуціанської традиції, як стверджуючі, що китайська культура пронизана духом тоталітаризму і в ній відсутнє "дискретне ізольоване Я" /традиція, яка сходить до Гегеля и продовжується М. Маасом, Х. Фінгаретом Д. Монро, Р. Едвардсом та ін./, так і розглядаючи взаємовідносини людини з суспільством, як відбиття благотворного для індивіда "колективного духу" /концепція американського сіолога Р. Еймса/. На наш погляд, визначені напрямки страждають однобічністю. Конфуціанській теорії властивий і дух тоталітаризму і колективізму. Наявність же колективістських традицій ще не свідчить про відсутність тоталітарних тенденцій в розвитку суспільства.

Один із найясравіших зразків систематичного політичного мислення ми бачимо в античній Греції. Хронологічно першими виникають реалістичні концепції, в рамках сформованої матеріалістичної лінії в філософії /Демокрит, Арістотель, Епікур, Полібій/.

На думку автора, в рамках даної тенденції, теорія влади збагатилася рядом ідей, котрі знайшли своє відображення в дальшому розвитку філософської думки: зв'язки влади з певною організацією суспільства, розглядання форми держави як ведучого начала еволюції державності /Арістотель/, призначення державної влади для захисту і забезпечення природного права на свободу /Епікур/, внутрішня закономірність відносно самостійного розвитку форми державної влади /Полібій/ і тощо.

В контексті даного дослідження автор особливу увагу звертає на діалектичну ідею Демокрита про суперечне сполучення сильної влади і влади з широкими демократичними основами, бачучи в ній не непослідовність і суперечність теоретичної позиції філософа /відмінно від ряду авторів, зокрема Аскуса В.Ф./, а зародок ідеї складності структури політичної влади.

Постійним опонентом реалістичних тенденцій в розумінні політичної влади з найперших етапів їх розвитку були релігійно-ідеалістичні концепції, головні ідеї яких були наведені в філософських поглядах Платона.

Розглядаючи їх, автор спробував проаналізувати протиріччя між дедуктивним філософським підходом і конкретно-практичним проектуванням ідеальних моделей держави.

§ 2- "Етатизм і демократія як головні характеристики влади в епоху Нового часу" присвячений дослідженню проблеми влади в ХУІ-ХІХ століттях, коли філософська політична думка прийшла до необхідності демократичного приборкування влади, з одного боку, з другого - з'явилися етатистські теорії підкорення індивідуальності.

Послідовне і чітке обґрунтування ідеї невідчужуваності природної свободи і природних прав людини знайшла в творчості Б. Спінози, Д. Локка, Ш. Монтеск'є, І. Канта.

Згідно їх філософських поглядів ідея невідчужуваної природної свободи і природних прав людини знайшла своє відображення в визначенні межі державної влади в її взаємовідносинах з громадянином, розподілу влади і обов'язковості законів для всіх без винятку членів суспільства, створенні системи "стриманностей і противаг" для обмеження влади кожного органу.

Поряд з ідеями демократичної побудови владних відношень в ХУІ-ХІХ століттях одержали теоретичне обґрунтування в філософських теоріях етатистські ідеї (Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегель).

В контексті даного дослідження автор вважає необхідним більш докладно зупинитися на поглядах Ж.-Ж. Руссо, так як суперечність його позиції (з одного боку - ліберально-демократичні погляди, а з другого - етатистські) мало досліджені в літературі. Дисертант звертається до оцінки мислителя західними і російськими філософами (Е. Рассел, Н. Бердяєв), проводить самостійний аналіз концепції "загальної волі" Ж.-Ж. Руссо. В ході дослідження доводиться необхідність діалектичного погляду на філософську опаднину мислителя, який дозволяє найбільш глибоко і багатогранно розглядати логіку примусової "політизації" людини в історичній практиці реального тоталітаризму (фашизм в Німеччині, більшовизм в Радянському Союзі).

Особливий інтерес, з точки зору автора, має усвідомлення гегелівського етатизму, овоєвідність якого виявляється в протиріччі між правовою захищеністю людини, наявністю у неї прав і свобод і положення про те, що держава передає індивідові як ціле частині. Своєвідність гегелівського етатизму, який має правовий напрямок, породила різні погляди на розгляд цієї теми, до аналізу яких (у Маркса і марксистів з одного боку, Ніцше і його послідовників з іншого, в сучасній західній філософії та

радянському суспільствознавстві) звертається автор.

На підставі дослідження автор приходить до висновку про діалектичну єдність поглядів Гегеля на державу, де з одного боку механізм насильства і пригнічення приборканий правом, з іншого боку, ідея держави, що підіймається над індивідом, заперечує ліберальну концепцію автономії людини.

Гуманістичні ідеї мислителів Нового часу, так чи інакше, одержали свій розвиток в сучасній західно-європейській філософії.

На думку автора, значна кількість проблем, які вивчаються в західній філософії, не втратили свого соціального і духовного значення і сьогодні. До них слід віднести: вивчення середньої людини, "людини-маси" і її взаємовідносин з державною владою (Хосе Ортега і-Гассет, Е. Фромм); співвідношення свободи і централізації влади, проблема координації знань і взаємозв'язок влади і знань (Ф. Хайек); виникнення влади, існування держави, що поєднує стабільність з свободою "приборкування" влади (Б. Рассел).

В історико-філософському контексті ці проблеми мало розглядалися в радянській літературі з причини їх незатребуваності масовою політичною свідомістю і практичною політикою, що і зумовило автора звернутися до цього дослідження.

§ 3 - "Російська та українська філософська думка про співвідношення влади і людини" присвячений освітленню внеску російських та українських філософів в розвиток концепції владних відносин, співвідношення держави і людини.

Дисертант підкреслює відміну історичного шляху Росії та України від західного, вказує на різні причини цього процесу. Однією з таких причин є те, що Російська держава на протязі багатьох століть була єдиним гарантом виживання нації і головним інструментом побудови імперії. Тому гіпертрофована державність, яка була оточена ореолом святості і вимагала від людини сліпого підкорення, була особливістю російського політичного розвитку.

В дисертації проводиться порівняльний аналіз різних напрямків і ідейно-теоретичних позицій: відміна поглядів лібералізму і класичного лібералізму (В. Солов'єв і Б.М. Чичерин) на проблему співвідношення права і моральності, різниця в позиціях позитивістів (М.М. Ковалевський, Г.Ф. Шеншич, Н.М. Коркунов) і при-

хильників природно-правової конституції держави (В. Кістяковський, П. Новгородцев, Л. Петражицький) на співвідношення право-державна-людина.

Автор підкреслює, що, не дивлячись на різницю їх філософських поглядів, різне відношення до релігії, до самої філософії права, світогляд цих мислителів характеризується рядом схожих рис. Всі вони признавали, що право повинно бути автономною сферою, незалежною від державної влади і від цілей проводимої державної політики. Результатом такої теоретичної установаки був принципі логічного та аксіологічного пріоритету правозаконності над усією сферою політики, включаючи владну діяльність.

Важливим є звернення до демократичних традицій України, тому що ця проблема (співвідношення влада-державна-людина) у філософській спадщині України майже не одержала свого висвітлення, хоча і заслуговує самої пильної уваги.

Вивчаючи численний історико-філософський і історіографічний матеріал, автор прийшов до висновку, що українська філософська думка збагатилася дослідження даної проблеми по цілому ряду питань. Так, відомий український релігійний філософ-полюміст І. Вишенський вже в XVI столітті писав, що малоросіяни досягнуть добробуту тільки тоді, коли за особу селянина буде визнаватися право на самостійну свободу (двома століттями пізніше ці ідеї лягли в основу діяльності Малоросійського товариства на Чернігівщині). Прогресивною для того часу, на наш погляд, стала ідея Кирило-Мифодієвців (1845-1846рр.) про створення федеративного союзу демократичних республік усіх славянських народів. Великий вплив на формування прогресивних поглядів вчених і розвиток соціально-філософської думки того часу мали твори письменників-філософів - Т.Г. Шевченко, Лесі Українки, І.Я. Франка, І.П. Котляревського, М.М. Коцюбинського та інших.

На наш погляд, співзвучна ідеям нового часу точка зору представників натуралістичного напрямку в українській філософії (І.Ф. Тимковський, Й.М. Ланге, П.Д. Лодій та ін.) про ідеї природної рівності і свободи всіх людей. Для філософських традицій українських мислителів XX століття (В. Антонович, М. Грушевський, М. Драгоманов) властива ідея національного рівноправ'я українського народу. В творчості цих філософів особливе місце займає українське питання, суть якого пов'язана з незалежним майбутнім України.

Таким чином, в російській і українській філософії проблеми співвідношення людина-влада (держава) одержала свій оригінальний розвиток. Перш за все, слід відмітити ідею гармонії людини і суспільства, примата права над державою, збагачення ідеї солідарності як основи співжиття нетрадиційним релігійно-метафізичним обґрунтуванням, пов'язаним з ідеєю вседності і початками православного віровчення про соборність, ідею співвідношення центральної влади і влади на рівні фактичної національної автономії.

У другій главі - "Влада як соціально-філософська категорія" увага зосереджена на аналізі різних точок зору на поняття "влада" як в радянській, так і в західній літературі, дане його самостійне визначення, досліджена структура і функції останнього.

В § I - "Філософський зміст влади" - аналізуються різноманітні точки зору на поняття влади у радянській і західній літературі, уточнюється категоріальний апарат відносно даної теми, співвідношення понять: влада - державна влада, влада - політична влада, політична влада - державна влада, оформульоване самостійне визначення влади.

На підставі вивченої радянської наукової літератури автор приходить до висновку, що склалось три головних напрями у визначенні влади. Автори першого напрямку розглядають владу як необхідну функцію всякого колективу по керівництву своїми членами по налагодженню сумісної діяльності.¹ Друга група визначень уявляє "вольову" концепцію влади. Влада в ній виступає або як реальна спроможність здійснити волю, нав'язуючи її іншим, або як вольове соціальне відношення, характер якого обумовлений домінуючою волею однієї із сторін даної взаємодії, що здійснюється за допомогою спеціальних владних методів.²

1. Див.: Фарбер И. Е., Ржевский В. А. Вопросы теории советского конституционного права. Изп. I. Саратов, 1967.

2. Див.: Алексеев Р. П. Аппарат управления и власти как общесоциологическая категория. Воронеж, 1974. Дудник С. М. Методологическое значение категории "общественные отношения" для анализа понятия власти. Вестник Ленинградского ун-та, 1984. № II; Кейзеров И. М. Власть и авторитет: Критика буржуазных теорий. М., 1973; Млргеніградзе В. В. Очерки современной политической философии. Москва. М. 1969; Рахова Е. Э. Власть как воля // Власть в социалистическом обществе: теория, история, перспективы. М. 1983; Философия и политика в современном мире. М. 1989, томо.

Третя група концепцій (до цього часу вона звичайно не виділялась як самостійний напрямок) характеризує владу як організаційну силу, яка забезпечує єдність дій і стійкий порядок в суспільних відносинах.¹

Не існує якого-небудь єдиного загальновизнаного визначення влади в сучасній західній соціально-філософській думці. Навіть біглі описання точок зору різних авторів (Б. Росоєл, М. Вебер, М. Фуко, Р. Даль, Х. Арндт, Ю. Хабермас та ін.) дозволило уявити мозаїчність загальної картини і різноманітність підходів.

На думку дисертанта, сприяють путанині деякі протиріччя в розумінні влади, державної влади, політичної влади. Здійснюється ототожнювання цих понять, що породжує значні методологічні труднощі їх аналізу. Обґрунтовано проаналізувавши ці категорії, різні підходи і точки зору по даному питанню, автор прийшов до висновку про неможливість їх ототожнювання, а також про необхідність їх вивчення за допомогою таких категорій діалектики, як "форма і зміст", "окреме і загальне", "частина і ціле". При цьому бажано розглядати ці проблеми з точки зору категорій логічне та історичне, тобто з точки зору співвідношення даних явищ в різних суспільних формаціях.

Ще викладене спонукало автора звернутися до пошуку свого визначення влади. В ході дослідження дисертант прийшов до глибокого переконання, що виділення одного з елементів (волі, сили, факто) як елементарної клітини влади є недоцільним. Необхідно розглядати всі елементи влади в цілому.

Дійсно, при визначенні влади важко відійти від поняття волі, однак визначити її як єдину суттєву характеристику не виявляється можливим тому, що: до-перше, абсолютизація вольового фактору може привести до "психологізації" проблеми влади; до-друге, воля завжди суб'єктна і яков б "сильною" вона не була, не може бути нав'язана іншому суб'єкту (об'єкту влади) без опосередкування визначеними засобами.

Отже, розкриття суті влади вимагає введення додаткових роз'яснюючих моментів.

1. Див.: Лед. за О.М. Понятие власти // Власть в социалистическом обществе: теория, история, перспективы. М. 1989

Соціальний поділ праці, об'єктивні потреби соціальної системи і наявність визначених функцій соціального управління складають фундамент, утворюють "потенціал" влади, який може реалізуватися або в підкоренні (силі), або - в залежності від конкретних обставин - в інших формах, включаючи і елемент добровільності, згоди.

Тому поняття влади, яке містить в собі як і будь-яке поняття, діалектичну єдність всезагальності і особливості, крім суттєвої характеристики волі, повинно включати в себе силу (підкорення) як особливість, і підлеглість як всезагальність.

На думку дисертанта, крім волі і підкорюючої сили, однією із суттєвих характеристик влади є соціальна відповідальність (в тому числі політична відповідальність).

Автор вказує, що, при дослідженні політичної відповідальності, необхідно враховувати те, що реальна система відповідальних залежностей між суб'єктом та об'єктом влади може установлюватися лише при наявності відношень субординації між політичною і правовою відповідальністю, а також основу, завдяки якій визначається політична відповідальність, її чіткі критерії і межі.

Дослідження влади, яка є міжособистим відношенням, неможливе без аналізу суб'єктно-об'єктних відношень, котрі в самому загальному вигляді містять в собі міру співвідношення сил, які проявляються в процесі їх взаємодії через певні засоби влади,

Суть діалектичної взаємодії суб'єкта та об'єкта влади полягає в тому, що їх відношення як і відношення двох всяких взаємодіючих компонентів, характеризуються взамонопроведенням процесом. З одного боку, об'єкт влади також відносно самостійний, як суб'єкт, з іншого - суб'єкт і об'єкт влади іноді співпадають в вигляді сукупного індивіда або однієї суспільної групи. Це співпадіння дозволяє не вносити об'єкт в визначення влади.

Враховуючи баче сказане, не претендуючи на універсальне визначення, автор зазначає, що влада є вольове вираження інтересів (реалізації вольової діяльності) суб'єкта влади за допомогою застосування сили на підставі принципу соціальної відповідальності.

У § 2 - "Структура влади як інтегральний показник її суті" обґрунтовується правомірність аналізу структури влади, визначаються її різні основи, показується їх діалектичний взаємозв'язок.

Проблема структури влади не менш дискусійна ніж визначення її поняття. В дисертації зроблена спроба осмірковувати різні підходи

до вивчення цього питання, як в західній філософії, так і серед радянських дослідників.

Як вважає дисертант, позитивна сторона цих теоретичних пошуків полягає в тому, що в них виявляється обґрунтований намір в комплексі, у взаємному зв'язку розглянути ряд важливих складових елементів структури влади. На основі цих зусиль був зроблений досконально правильний висновок, що влада, як складне явище, володіє інтегративною властивістю, яка не зводиться до якостей тих елементів, які її складають. Але цим висновком проблема структури влади цілком не охоплюється. Так, деякі дослідники намагалися вирішити проблему структури влади формально-логічним методом, виділяючи ту чи іншу ознаку її класифікації, і спираючись на неї, будували систему (Лікевич А.І., за основу бере власність, Ледаєва О.М. - підкреслюючи силу).

Автор переконаний, що вибраний їм шлях не може привести до позитивного рішення, так як формально-логічний критерій структурування не може забезпечити виявлення взаємозв'язку цих основ між собою, їх взаємного переходу один в одного і в свою протилежність, незалежно від того, яким бы істотним не був цей критерій.

Основи структури влади повинні бути об'єктивними, взаємозв'язаними і супідрядними по принципу зв'язку категорій загального, особливого і одиничного. Не менш важливою умовою повинна бути і вимога того, щоб основи були органічно пов'язані з суб'єктами і об'єктами влади.

Вихідним початком побудови структури влади, на думку автора, виступає система компонентів, які складають людську діяльність. Це обумовлено тим, що в судь-яких соціальних системах, людина здійснює зв'язок з суспільством насамперед і головним чином власною діяльністю. Тому, через сукупність форм сумісної діяльності людей, які склалися історично, є можливість простежити структуру соціальних відносин, а, значить, структуру історично сформованої влади.

Дисертант розглядає різноманітні підходи до розуміння діяльності, як соціального явища, аналізує її елементи, проводить системне дослідження соціальної діяльності, відділяє різні рівні, які виявляють різну ступінь загальності останньої:

- ✓ - соціальну діяльність в цілому;
- ✓ - матеріальну і духовну діяльність поза залежності від їх особливих напрямків;

АНБ ім. В. Ступичана
АН УРСР

)- приватні проявлення в різних аспектах матеріальних і духовних видів діяльності.

Кожному рівню соціальної діяльності властиві свої характерні компоненти: її види, форми, зв'язки і відношення більшої або меншої загальності, доцільну характеристику яких здійснює автор. Внаслідок проведеного дослідження робиться висновок, що в основі формування і функціонування влади і владних відносин, лежить саме система соціальної діяльності.

Крім соціальної діяльності, як другої основи побудови моделі структури влади, автор пропонує прийняття соціальної відповідальності суб'єкта влади за характер і наслідки останньої.

В дисертації аналізуються різні види соціальної відповідальності (в тому числі політичної відповідальності), їх структурні елементи, а також затверджується зв'язок політичної відповідальності з правовою, цивільною відповідальністю, бо будьякий суб'єкт діяльності повинен нести відповідальність в сфері права, якщо його діяльність по перетворенню дійсності суперечить соціальним і правовим нормам, вимогам держави.

Важливим фактором усвідомлення суб'єктом своєї відповідальності, в тому числі в сфері політики, є рівень професіоналізму, розгляд якого проходить в контексті проблеми прийняття політичного рішення і співвідношення понять влада - професіоналізм-знання.

Таким чином, соціальна діяльність, соціальна відповідальність, професіоналізм, є тими основами, між якими функціонують такі елементи структури влади як воля, підкорююча сила, суб'єкт і об'єкт влади.

Дисертант докладно розглядає взаємодію структурних ланок влади, зазначає їх взаємний зв'язок і залежність один від одного, інтегративний характер цих зв'язків, вказує на можливі протиріччя всередині цієї структури і на необхідність координації в розвитку влади, в процесі якої проходить узгодження різних елементів структури, приведення їх в відповідність один до одного.

В кінцевому підсумку робиться висновок, що структура влади є засіб організації, форма об'єднання елементів, частин влади і їх зв'язків в єдиний комплекс; на основі високого рівня професіоналізму, який функціонує і розвивається під впливом цього змісту.

Хід наступного дослідження, і відповідно структуру дисертації, визначає прагнення автора виявити один із можливих шляхів теоретичного аналізу механізму функціонування влади. Цьому присвячений третій параграф - "Функції влади як відображення її поліваріантності".

Автор визначає допустимість різних засобів аналізу функціонування влади. Можна, наприклад, піти по шляху оптимального інтегрування функцій і виділити дві групи функцій; управлінську і пригноблючу. Але найбільш правдоподібною при аналізі функцій влади виявляється шлях більшої їх диференціації, враховуючи специфіку реального політичного життя, багатоваріантність і багатоплановість влади. До числа досліджуваних функцій влади ми пропонуємо віднести наступні: управлінську, пригноблючу, комунікативну, прогностичну і морально-правову.

Функцію управління дисертант розглядає за допомогою аналізу співвідношення таких категорій як влада-інтерес-управління, управління і концентрація, централізація влади. Функція пригноблення досліджується в контексті її правового опосередкування і співвідношення пригноблення і відповідальності.

Комунікативна функція влади розкривається за допомогою таких форм діяльності як політичний діалог і його різноманітність, міжнародне спілкування, обмін різного роду інформацією. Необхідність розробки політичної моделі суспільства пов'язана з прогностичною функцією влади. Автор вдається до аналізу різних методик прогнозування. Морально-правова функція, як вираз соціальної відповідальності за владну діяльність, розглядається шляхом співвідношення понять влада-мораль-право, обміркування проблеми зловживання владою і проблеми моральної дилеми в політиці.

Діалектичне сполучення, взаємодія всіх розглядаваних функцій відображає одну із істотних сторін влади і в значній мірі підвищує ефективність дії владних відносин.

Далі підводяться висновки, визначаються перспективи подальшого дослідження.

Основний зміст дисертації викладений у наступних працях:

1. Пути укрепления социальной справедливости. Опыт исследования в Запорожской области. Вып.2 (коллективная монография. В соавторстве). Депонирована в ИНИОН. 2.08.1989. № 39124. 8 п.л.

2. Роль политической культуры в воспитании специалиста. Тезисы выступления на научно-практической конференции: "Пути

перестройки научно-практической работы в высшей школе" - Владимир, 1989, 0,6 п.л.

3. Осуществление социальной справедливости в распределительных отношениях (историография вопроса.) Вестник УПИ. - № 276, - 1990 г. 0,5 п.л.

4. Философская проблема власти в формировании политической культуры студента. Тезисы республиканской научно-методической конференции "Новое мышление и проблемы перестройки преподавания социально-гуманитарных наук" - Минск, 1991. - 0,6 п.л.

5. Возрастание методологической и мировоззренческой роли категории власти в формировании политических убеждений студента.

Тезисы республиканской научно-практической конференции "Социальные и правовые проблемы деятельности высшей школы в условиях обновления". Харьков, 1991. - 0,8 п.л.

6. От этатизма к тоталитаризму: историко-философские истоки. Аспирантский сборник. Харьков.: Изд-во ХГУ, 1992, 0,6 п.л.

7. Власть как явление общественной жизни. Очерки политологии. Учебное пособие. Издание Харьковского пединститута им. Г.С. Сковороды. - 1992 г. (В соавторстве) 1,5 п.л.

Відповідальний за випуск
кандидат філософських наук, доцент

ДЕНІСЮ Л.М.

Подп. в печ. 19.11.92. Формат 60 x 84 1/16.
Об'єм 1,0 усл.-печ.л. Тираж 100. Заказ 387.

Участок оперативної печатні КГАУ. ЗІ2ІЗІ, п/о "Коммунист-1",
учебний городок.

1. The first part of the document is a letter from the author to the editor, dated 1950.

2. The second part is a letter from the editor to the author, dated 1950.

3. The third part is a letter from the author to the editor, dated 1950.

4. The fourth part is a letter from the editor to the author, dated 1950.

5. The fifth part is a letter from the author to the editor, dated 1950.

6. The sixth part is a letter from the editor to the author, dated 1950.

7. The seventh part is a letter from the author to the editor, dated 1950.

8. The eighth part is a letter from the editor to the author, dated 1950.

9. The ninth part is a letter from the author to the editor, dated 1950.

10. The tenth part is a letter from the editor to the author, dated 1950.

11. The eleventh part is a letter from the author to the editor, dated 1950.

12. The twelfth part is a letter from the editor to the author, dated 1950.

13. The thirteenth part is a letter from the author to the editor, dated 1950.

14. The fourteenth part is a letter from the editor to the author, dated 1950.

15. The fifteenth part is a letter from the author to the editor, dated 1950.

16. The sixteenth part is a letter from the editor to the author, dated 1950.

17. The seventeenth part is a letter from the author to the editor, dated 1950.

18. The eighteenth part is a letter from the editor to the author, dated 1950.

19. The nineteenth part is a letter from the author to the editor, dated 1950.

288745

AB 26.154

AB 26.154